

NORSK ANTROPOLOGISK TIDSSKRIFT

NR 1, 2016 27. ÅRGANG

UNIVERSITETSFORLAGET

10.18261/issn.1504-2898-2016-01-13

SINDRE BANGSTAD

Anders Breivik and the Rise of Islamophobia

Zed Books, London, 2015, 304 sider. ISBN: 9781783600083

Siden 22/7 har det kommet en rekke bøker som på ulike måter søker å belyse, forstå og forklare terroren som rystet Norge. Med boken *Anders Breivik and the Rise of Islamophobia* ønsker Sindre Bangstad å gi et antropologisk bidrag som retter seg mot et internasjonalt så vel som et norsk publikum. Bangstad karakteriserer i forordet sitt eget ståsted som en antropologi som er engasjert og forpliktet på menneskerettigheter og på å fremme et multikulturelt (men ikke multikulturalistisk) samfunn tuftet på lik rett til verdighet for alle borgere, uavhengig av personlig tro eller overbevisning. Denne innledende posisjoneringen sier noe om vanskeligheten ved å skrive antropologi om nære og kontroversielle spørsmål.

Målet med boken er ifølge forfatteren todelt. Han ønsker for det første å kaste lys over den retningen samfunnsdiskurser om islam og muslimer har tatt i Norge de senere tiårene. I og med at de diskursive skiftene det er tale om reflekterer og er relevant for samfunnsutvikling i andre deler av Europa, ønsker forfatteren for det andre å bidra til en bredere faglig diskusjon om innvandring, integrasjon, islamofobi og veksten i

høyre-radikale og høyre-ekstreme politiske formasjoner. Det som gjøres til gjenstand for analyse, er altså ikke først og fremst selve hendelsene 22/7, men rasistiske og diskriminerende diskurser slik de kommer til uttrykk i Anders Breiviks manifest, men også i den bredere samfunnsdiskursen.

Og dette er Bangstads hovedpoeng: Selv om Anders Breivik alene sto for de grusomme drapene på 77 mennesker, så oppsto ikke ideologien som motiverte ham i et vakuum! Tvert imot så har islamofobien vært på fremmarsj i Norge, i Europa og også i USA de siste tiårene. Det er denne ideologien, og den gjenklangen den har ikke bare i høyre-ekstreme kretser, men også blant politikere og vanlige folk, Bangstad ønsker å gjøre sin leser oppmerksom på. Fra et analytisk ståsted utgjør ekstreme og populistiske diskurser om islam og muslimer på høyresiden et kontinuum, heller enn isolerte politiske diskurser. I tillegg gjenfinnes mange av ideene det er snakk om også utenfor høyre-ekstrem og høyre-populistisk politisk diskurs. Naturalisering av islamofobi, skriver Bangstad, har på ingen måte vært begrenset til høyresiden eller til politisk diskurs som sådan, men har også funnet sted blant annet igjennom mediers dekning av innvandring og islam. Bangstad er selvfølgelig fullt klar over det problematiske ved begrepet islamofobi og kontroversene som omgir det. Han støtter seg på Bleich (2011: 1581) sin definisjon av islamofobi som «ukritisk [indiscriminate] negative holdninger og følelser overfor islam og muslimer». Det er nettopp at de er «indiscriminate» som for Bangstad skiller islamofobiske fra legitime bekymringer knyttet til islam og muslimers tilstedeværelse i Vest-Europa.

Bangstads oversikt over de ideologiske strømningene som kan knyttes til fremveksten av islamofobi nasjonalt og internasjonalt, er imponerende. Som leser kan jeg ikke annet enn å grøsse over alle timene han må ha tilbrakt med å lese og systematisere mer eller mindre hatske ytringer om «de andre» i aviser, bøker og på internett. I boka trekker Bangstad vekslers på sine tidligere studier av ulike aspekter ved det multikulturelle Norge, inkludert arbeider om norske muslimers deltakelse i mediedebatten, om rasisme, og om ytringsfrihetsbegrepet. Etter et innledende kapittel som omhandler selve hendelsesforløpet 22/7, noe av debatten i etterkant, og i korte drag gjør rede for fremveksten av høyre-ekstremisme i Norge, gjør forfatteren i kapittel 2 rede for muslimers tilstedeværelse i Norge og indre diversitet i denne gruppen. Jeg spør meg selv underveis hvorfor forfatteren velger en slik innramming. En mulig lesning er at han vil vise hvilke konsekvenser den stadig mer polariserte samfunnsdebatten om islam og muslimer har hatt på de muslimske miljøene i Norge. En annen mulig lesning er at han ønsker å etablere en korreksjon til den essensialiserende forskjellstenkingen som utgjør fundamentet for islamofobi og annen kultur-rasisme. En slik innramming reiser imidlertid et spørsmål som forblir ubesvart i boken: Hva, om noe, har fremveksten av islamofobi å gjøre med en faktisk muslimsk tilstedeværelse i samfunnet? Kan denne diskursen «rasjonelt» imøtegå gjennom å kritisere essensialisme og peke på diversitet? Her kunne Bangstad med fordel trukket mer på eksisterende diskusjoner om rasisme – et tema han tidligere har skrevet godt om.

En del spørsmål har etablert seg som en slags portvaktiskusjoner i den nasjonale samtalen om 22/7. Dette gjelder blant annet en variant av det klassiske «født sånn eller blitt sånn» spørsmålet: Kan Breiviks grusomme handlinger forklares med henvisning

til en psykiatrisk diagnose, eller var de ideologisk motivert og et uttrykk for eksponering til et høyre-ekstremt og islamofobt verdenssyn? Selv om Bangstads bok primært handler om Breiviks ideologiske motivasjon, avviser han mono-kausale forklaringer som enten det psykologiske eller det ideologiske, og insisterer nettopp på at disse faktorene er sammenvevet (s. 17). Bangstad forslår å se denne sammenvevingen mellom psykologisk motivasjon og ideologi som en form for «dialektikk» (s. 25), men går ikke nærmere inn på hva dette innebærer. Her kunne man tenke seg en dypere analyse av det som går utover det ideologiske og mot de former for affekt og følelser, ofte knyttet til kjønn og seksualitet og til forståelser av selvet, som kommer til uttrykk i høyre-ekstrem diskurs og handling, og som Bangstad så vidt er innom (s. 104).

Hvem er Bangstads lesere? For denne leseren, som selv har forsket på temaer knyttet til islam, rasisme og multikulturalisme, er hovedlinjene i retningen samfunnsdiskurser om islam og muslimer har tatt de siste årene velkjent – og det er også flere av oss som har skrevet om dette. For et bredere antropologisk og allment publikum vil nok imidlertid mye være nytt, og til tider også egnet til å sjokkere og vekke uro. Detaljrikkdommen i Bangstads lange beskrivelser av ulike aktører, nettverk og publikasjoner som til sammen utgjør den framvoksende islamofobien, viser det grundige arbeidet forfatteren har gjort med boka. Samtidig skygger detaljrikkdommen iblant for de mer overordnede perspektiver og gjør boken noe tung å lese. Selv om Bangstad får drahjelp av et bredt sett av antropologiske og andre perspektiver, kunne jeg ønsket meg en mer aktiv bruk av antropologenes analytiske verktøykasse. På tross av mange og relevante referanser forblir boken i hovedsak deskriptiv, og har sin viktigste funksjon som dokumentasjon av et sett diskurser som i stor grad har eksistert utenfor den offentlige radaren, samtidig som de, slik Bangstad viser, har påvirket ikke bare den høyre-radikale og høyrepopulistiske retorikken, men også mer «mainstream» forståelser av islam og muslimer som et «problem».

Bangstads engasjerte antropologi kan leses som et svar på det Thomas Hylland Eriksen etterlyser i boka *Engaging Anthropology* – en antropologi som er mer relevant for «verden utenfor», som henvender seg til en generell intellektuell offentlighet heller enn sine fagfeller i snever forstand, og som legger mer vekt på historiefortelling enn analyse. Boken er et solid stykke empirisk arbeid som dokumenterer et viktig felt der antropologer tidligere i liten grad har beveget seg, og den gir et viktig bidrag både til debatten om hvordan vi kan forstå 22/7 og til bredere debatter om noen av de mest sentrale dilemmaene i nåtidige vestlige liberale sekulære demokratier. Jeg ser fram til at Bangstad bringer med seg dette omfattende materialet inn i videre analyser og utvikling av antropologiske forståelser av innvandring, integrasjon, islamofobi og høyre-radikale og høyre-ekstreme politiske formasjoner.

Christine M. Jacobsen

Professor, Senter for kvinne- og kjønnsforskning, Universitetet i Bergen
Christine.jacobsen@uib.no

Referanser:

- Eriksen, Thomas H. 2006 *Engaging Anthropology: The Case for a Public Presence*. London: Berg.
Bleich, Erik 2011 What is Islamophobia and how much is there? Theorizing and measuring an emerging comparative concept. *American Behavioral Scientist*, 55(12): 1581–1600.